

mütefekkir

Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

cilt / volume: 7 • sayı / issue: 14 • aralık / december 2020 • 599-611

ISSN: 2148-5631 • e-ISSN: 2148-8134 • DOI: 10.30523/mutefekkir.849991

ÇANKIRI'NIN TARİHSEL DEPREMLERİ (1875-1900)

Historical earthquakes of the Cankiri (1875-1900)

Selahattin SATILMIŞ

Doç. Dr. Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi
Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye

*Assoc. Prof. Dr., Aksaray University Faculty of Science and Letters Department of History of
Contemporary Age, Aksaray, Turkey*

selahattin@aksaray.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-2282-9421>

📌 Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 05.10.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 07.12.2020

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2020

” Atıf / Cite as: Satılmış, Selahattin. “Çankırı'nın Tarihsel Depremleri (1875-1900)”. *Mütefekkir* 7/14 (2020), 599-611. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.849991>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

ÇANKIRI'NIN TARİHSEL DEPREMLERİ (1875-1900)

Öz

Depremler, birer doğa olayı olmakla birlikte, şehirlerin ve ülkelerin tarihlerini derinden etkilemektedirler. Günümüzde birinci ve ikinci derecede deprem riski taşıyan yerler arasında bulunan Çankırı ili, bu günlerde olduğu gibi, tarihsel dönemlerde de çok sayıda depreme maruz kalmıştır. Bu çalışmada 1875-1900 yılları arasını kapsayan yirmi beş yıllık süreçte 20 depremin meydana geldiği tespit edilebilmiştir. Bunlar içerisinde hafif şiddetli depremler olduğu gibi hasar ve can kayıplarına sebep olan, artçı sarsıntıları günlerce devam eden depremler de bulunmaktadır. Bahsi geçen süreçte Çankırı, hasar ve zayıat bağlamında en büyük depremini, 28 Eylül 1881 tarihinde yaşamıştır. Bu makale çalışmasında Çankırı ve ilçelerinde 19. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen depremler, dönemin arşiv belgeleri, gazeteleri ve mevcut literatürden faydalanılarak ele alınmış; bölgede ne sıklıkla ve büyüklükte depremlerin yaşandığı, afetler sonrasında yapılan çalışmalar ortaya konulmak suretiyle hem Osmanlı doğal afetler literatürüne hem de Çankırı'nın tarihine ve depremselliğine katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Osmanlı Devleti, Çankırı, Deprem, Doğal Afet.

Historical earthquakes of the Cankiri (1875-1900)

Abstract

Although earthquakes are natural phenomena, they deeply affect the history of cities and countries. Today, Çankırı, which is located in places with first and second-degree earthquake risk, has been exposed to many earthquakes in historical periods as it is nowadays. It has been determined that 20 earthquakes occurred in the period of twenty-five years covering the years between 1875-1900. These include mild earthquakes as well as earthquakes that cause damage and loss of life, and aftershocks continue for days. During the said period, Çankırı experienced its biggest earthquake on September 28, 1881 in terms of damage and casualties. In this article, in the Çankırı and its districts, earthquakes that occurred in the last quarter of the century of XIX, were handled using archival documents, newspapers, and existing literature of the period; It has been tried to contribute to both the Ottoman natural disasters literature and the history and seismicity of Çankırı by revealing the frequency and magnitude of earthquakes in the region and the studies carried out after the disasters.

Keywords: History, Ottoman State, Çankırı, Earthquake, Natural Disaster.

GİRİŞ

Makalenin sahasını teşkil eden Çankırı ili, Türkiye'nin kuzeyinde, 41° 04'-40° 16' kuzey enlemleri ile 32° 34'-34° 08' doğu boylamları arasında yer almaktadır (Şekil 1).¹ 2019 yılında yürürlüğe giren Türkiye Deprem Tehlike Haritası'na göre Çankırı ilinin bazı kısımları birinci, bazı kısımları ise ikinci derecede risk içermektedir.²

¹ M. Murat Köle, "Çankırı İli için Deprem Olasılık Tahmini", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Aralık 2016), 457.

² Sabah, "Yaşam", (28 Ocak 2020), <https://www.sabah.com.tr/>

Fayı'nın batısında birkaç kırıktan oluşan Dodurga Fayı yer almaktadır. Ayrıca Çankırı'nın kuzey ve kuzeybatısında Yerkuyu ve Avşar Fayları bulunmaktadır.⁵ Bölgede sismik aktivite oluşturan diğer iki fay ise Şabanözü ve Çankırı Faylarıdır.⁶ Görüldüğü üzere bu çalışmanın sahası olan ve Osmanlı döneminde Kengiri ya da Kângiri olarak adlandırılan Çankırı ile buraya bağlı bazı kazalar çok sayıda fay hattını barındırmakta ve tektonik açıdan oldukça hareketli bir konumda yer almaktadırlar.

Çalışmanın zaman sınırını 1875-1900 dönemi, saha sınırını günümüz Çankırı ilini kapsayan bölge oluşturmaktadır. Bu nedenle o dönem Çankırı livasına, günümüzde ise Ankara'ya bağlı bulunan Kalecik kazasında meydana gelen depremlere yer verilmemiştir. Makalenin zaman ve saha kapsamında meydana gelen depremleri ele alan en önemli çalışma, Nicholas Ambraseys'in kaleme aldığı, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900* isimli eserdir. Bu eser, Türkiye'deki depremleri ele alan çok önemli bir çalışma olmakla birlikte bahsi geçen dönem ve sahada meydana gelen depremlerden sadece 6'sına yer vermiştir.⁷ Dönemin arşiv belgeleri ve gazeteleri temel alınarak hazırlanan bu makalede ise 19 deprem tespit edilebilmiş ve bunlar kronolojik olarak hasar, zayıt ve afet yönetimi açılarından ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Bu çalışmanın zaman sınırının başlangıcı olan 1875 yılı öncesinde Çankırı bölgesinde hasar meydana getiren üç büyük deprem kayıtlara geçmiştir. 4 Ağustos 1050 tarihinde meydana gelen büyük bir depremde Çankırı kentindeki evlerin çoğu, kale ve büyük bir kilise yıkılırken, kent dışındaki bazı yerlerde yarıklar oluşmuştur. Bir diğer deprem, 1 Şubat 1840 tarihinde meydana gelmiş olup, Çankırı merkez ile Bayramören, Melan ve Dalgöz köylerinde çok sayıda evin yıkılmasına sebep olmuştur.⁸ 21 Mart 1844 tarihinde meydana gelen deprem ise Çankırı'ya yakın bir Müslüman köyündeki evlerin yarısının yıkılmasına, diğer yarısının hasar görmesine, 17 kişinin de hayatını kaybetmesine sebep olmuştur.⁹

Çankırı bölgesi, 1900 yılı sonrasında da çok büyük depremlere maruz

⁵ M. Murat Köle, "Devrez Çayı Vadisinin Tektonik Özelliklerinin Morfometrik İndisler ile Araştırılması", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi* 33 (Temmuz 2017), 26.

⁶ Köle, "Çankırı İli için Deprem Olasılık Tahmini", 458.

⁷ Ambraseys'in Çankırı'da 22 Nisan 1888'de bir depremin yaşandığına dair verdiği bilgiler (Nicholas Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900* (Newyork: Cambridge University Press, 2009), 755) ise referans aldığı kaynakla uyusmamaktadır. Ambraseys'in yararlandığı kaynak bu afetin Çankırı'da değil, Ankara'da meydana geldiğini göstermektedir: "Geçen Pazar günü saat altıyı çeyrek geçe şehrimizde (Gazete Ankara'da yayınlanmaktadır.) şimâlden cenûba doğru bir hareket-i arz (deprem) hiss olunmuş ise de hafifçe ihtirâz ettiğinden nüfûs ve ebniyece (binalarca) bir günâ (çeşit) zâyiât yoktur". Ankara, (13 Nisan 1304/25 Nisan 1888), 2.

⁸ Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*, 268, 651.

⁹ Ceride-i Havâdis, (16 R 1260/5 Mayıs 1844), 1.

kalmıştır. 20. yüzyılın başlarında, 9 Mart 1902 tarihinde meydana gelen depremde Çankırı merkezde 3.000 ev yıkılırken, 4 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu yüzyılda bölgede meydana gelen depremlerin en büyüğü, Abant'tan Ilgaz'a kadar 200 km uzunlukta ve 25 km derinlikte etkili olan, Bolu, Gerede, Düzce, Safranbolu, Ankara ile Çankırı'nın ilçelerinden olan Çerkeş'te büyük tahribat meydana getiren ve çok sayıda can kaybının yaşanmasına sebep olan 1 Şubat 1944 depremidir. Merkez üssü Gerede olan, 7.4 büyüklüğündeki bu depremde Çerkeş kazası genelinde 1.192 ev tamamen yıkılmış, 1.148 ev de ağır hasar görerek içerisinde oturulamaz hale gelmişti. Depremde hayatını kaybeden ve yaralananların sayısı ise en az 1.100'dür.¹⁰ 13 Ağustos 1951'de meydana gelen depremde ise Kurşunlu ve Ilgaz ilçeleri genelinde 50 kişi hayatını kaybederken, 8.000 civarında bina hasar görmüştür.¹¹ 6 Haziran 2000'de meydana gelen deprem ise Çankırı'ya bağlı Orta ilçesi ve köylerinde 1.000 ilâ 1.500 arasında binanın yıkılmasına ve 2 kişinin ölümüne yol açmıştır.¹² Bu çalışmanın zaman dilimini oluşturan 1875-1900 yılları arasında da çok sayıda deprem meydana gelmiştir.

1. (?) 1878 DEPREMİ

6 Şubat 1878 tarihli Basîret gazetesi, Çankırı livası (sancağı) ve havali-sinde bir depremin meydana geldiği ve hasara sebep olduğu bilgisini paylaşmakla birlikte tarihini vermemiştir. Gazetenin tarihinden depremin Ocak ayının sonlarında ya da Şubat ayının başlarında meydana geldiği tahmin edilebilir. Depremde Çankırı livasına bağlı kaza ve köylerde birkaç kişi hayatını kaybetmiş ve bazı evlerin duvarları yıkılmıştır. Gazete haberlerinde her ne kadar "sadece bazı evlerin duvarlarının yıkıldığı"¹³ belirtilse de depremde can kayıplarının yaşanması, hasarın daha büyük olduğuna işaret etmektedir. Gazetenin meydana gelen hasara dair verdiği bilgilerin, depremin hemen ardından paylaşılan, henüz kesinleşmemiş ve sağlıklı veriler olması ihtimali bulunmaktadır.

2. 11 EYLÜL 1881 DEPREMİ

Deprem, Çankırı merkezde, Pazar günü sabahı saat 06.08 sularında meydana gelmiştir. Hemen arkasından bir defa artçı şoku yaşanan depremin yönü batıdan doğuya doğrudur. Deprem, herhangi bir hasar ya da can kaybına yol açmamıştır. Gazete haberinde sarsıntının üç dakika sürdüğünün belirtilmesi,¹⁴ depremin uzun sürdüğünü göstermekle birlikte bu sürenin abartılı olduğunu düşündürmektedir.

¹⁰ Fatih Özçelik, "1944 Bolu-Gerede Depremi ve Sonuçları", *Akademik İncelemeler Dergisi* 12/2 (Ekim 2017), 95-108.

¹¹ Bk. Nicholas Ambraseys, "Engineering Seismology", *Earthquake Engineering and Structural Dynamics* 17, (December 1988), 1-105.

¹² Ramazan Demirtaş vd. "06 Haziran 2000 Orta (Çankırı) Depremi", *Haber Bülten* 1/2 (2000), 10.

¹³ Basîret, (3 Safer 1295/6 Şubat 1878), 2.

¹⁴ Tercümân-ı Hakikat, (3 Zilka'de 1298/27 Eylül 1881), 3.

3. 28 EYLÜL 1881 DEPREMİ

Deprem, Çankırı merkezde sabah saat 08.54'te meydana gelmiştir. Tercümân-ı Hakikat gazetesinin ifadesiyle “şiddetlice yaşanan ve bir dakika kadar uzunca bir süre devam eden” deprem hasar ve can kayıplarına yol açmıştır. Depremde Çankırı merkezde bulunan Cami-i Kebir (Ulu Cami-Sultan Süleyman Camii)¹⁵ ile bedestenin duvar ve kubbeleri harap olurken, çarşı içinde bulunan 6 ekmeğin fırınının genellikle baca ve duvarları yıkılmıştır. Bunların yanı sıra cephaneye ve deponun yeni inşa edilen duvarları iki parmak kadar yarılmıştır. Ayrıca bazı minarelerin alemleri yıkılmıştır.¹⁶ Depremde ağır hasar gören yerlerden birisi de liva hükümet konağıdır.¹⁷

Çankırı merkezde depremde hayatını kaybedenlerin sayısı ise 11'dir. Deprem Çankırı kasabasının yanı sıra civardaki köylerde de şiddetli derecede hissedilmiş, hasar ve can kayıplarına sebep olmuştur. Depremde günümüzde Bayramören'e bağlı Domalı (Koçlu) ile Eldivan'a bağlı Alva (Oğlaklı) köylerinde üçer can kaybı yaşanırken, 10 hayvan da enkaz altında kalarak telef olmuştur. Bunlarla birlikte depremde hayatını kaybedenlerin toplam sayısı 17'ye ulaşmıştır. Aynı gün ve saatte Kastamonu'da da bir deprem yaşanmış, ancak burada hasar ve can kaybı meydana gelmemiştir.¹⁸ Kamu binalarının ağır hasar görmesi ve can kayıplarının yaşanması, herhangi bir bilgiye ulaşılamamakla birlikte, Çankırı kent merkezi ve civarındaki yerleşim birimlerinde çok sayıda evin yıkıldığına da işaret etmektedir. Yönü batıdan doğuya doğru olan depremin artçı şoklarının iki haftadan fazla sürdüğü gazete haberlerinden anlaşılmaktadır. Depremden sonra bazen şiddetli bazen de hafif şiddetli olarak kendisini hissettiren artçı sarsıntılardan birisi 14 Ekim 1881'de meydana gelmiş, ana depremde olduğu gibi, Kastamonu'da da hissedilmiştir.

Afet yönetimi bağlamında Osmanlı merkezi ve yerel hükümetleri bazı tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden birisi, yıkıcı ana deprem ve sık bir şekilde devam eden artçı sarsıntılardan dolayı korku ve endişe yaşayan Çankırı dep-

¹⁵ Çankırı merkezdeki Ulu Camii'nin inşaatı Kanun Sultan Süleyman'ın emriyle 1552 yılında başlamış ve 1558 yılında bitirilmiştir. Bu nedenle Sultan Süleyman Camii ismiyle de anılır. Mimarı kesin olarak bilinmemekle birlikte caminin inşaatının bitirildiği sırada Mimar Sinan baş mimardır. Bazı kaynaklarda caminin mimarı olarak, Mimar Sinan'ın talebelerinden Sadık Kalfa ve Mustafa Kalfa'nın isimleri geçmektedir. Bu bağlamda Ulu Camii'nin Mimar Sinan ekolünden bir usta tarafından inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Kare planlı olarak inşa edilen caminin üstünde büyük bir kubbesi, bunun etrafında da üç tane yarım kubbesi bulunmaktadır. Caminin duvarları ve minaresi düzgün kesme taştan yapılmış, kubbe üstleri kurşunla kaplanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Ali Bayhan, “Osmanlı Mimarisinde, Başkent Dışında Mimar Sinan Ekolünün Güçlü Bir Temsilcisi: Çankırı Ulu Camii”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/25 (2013), 79-96.

¹⁶ Tercümân-ı Hakikat, (22 Zilka'de 1298/16 Ekim 1881), 2.

¹⁷ Osmanlı Arşivi (OA), Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye [ŞD. DH], No. 1645, Gömlek No. 22.

¹⁸ Tercümân-ı Hakikat, (22 Zilka'de 1298/16 Ekim 1881), 2.

remzedelerinin Çankırı ve Koçhisar redif depolarından temin edilen çadırlara yerleştirilmeleridir.¹⁹ Depremde her bir tarafı hasar gören liva hükümet konağı tehlikeli ve kullanılamaz hale geldiğinden tedbir amaçlı boşaltılmıştır. Bu nedenle Çankırı livasındaki memurlar bir seneyi aşkın bir süre boyunca hükümetin bazı dairelerinde ya da ötede beride görev yapmak zorunda kalmışlardır. 7 Ekim 1882 tarihli bir belgede, bu durumun başkaları tarafından pek çirkin görülerek ayıplandığından bahisle hükümet konağının yeniden inşa edilmesi amacıyla girişimde bulunulmuştur. Çankırı Belediyesi Başmühendisi Narses Efendi hükümet konağını inceleyerek, yeniden imar ve inşa olunması yönünde bir rapor sunmuş ve yaptığı keşif neticesinde binanın yeniden inşasının 67.858 buçuk kuruş masrafla gerçekleştirilebileceğini hesaplamıştır. Bir müddet sonra hükümet konağının inşası için yapılan ihalede bu rakamdan 24.858 buçuk kuruş indirilerek, inşaat işi 43.000 kuruş karşılığında Ankaralı bir müteahhidin uhdesine verilmiştir. Belirtilen bu meblağın Çankırı Emval Sandığından karşılanmak üzere müteahhidine yaptırılması için merkezden yetki talebinde bulunulmuştur. Konu Şûrâ-yı Devlet'in gündemine gelmiş, Kastamonu vilayetinin Rumi 1298 (Miladi 1882/1883) senesi bütçesine inşaat masrafı olarak dâhil edilen 40.000 kuruşun 5.000 kuruşu Çankırı hükümet konağının inşaatı için tahsis edilmiştir. Bununla birlikte bütçe haricinde para sarf edilmesinin kanuna aykırı olduğu merkezi hükümet tarafından mahalli hükümet idarecilerine hatırlatılmıştır. Konağın yeniden inşası için 1298 yılı bütçesinden ayrılan paranın inşaat masrafinin beşte birine tekabül ettiği görülmektedir. Bu durum ve inşaat mevsiminin geçmekte olması dikkate alınarak, konağın inşaatına ilkbaharda başlanması ve gerekli masrafların 1299 mali senesi bütçesine dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır.²⁰

Aynı depremde hasar gören Ulu Cami ise depremden sonraki 3-4 yıl içinde masraflarının Çankırı hayırseverleri tarafından karşılanmasıyla önemli bir tamir geçirmiştir; caminin sıvası yenilenmiş, üzerine Barok ve Rokoko tarzı kalem işi süslemeler yapılmış, güney ve batı duvarlarını destekleyen orijinal payandaları dörder metre kadar uzatılmış, doğu ve batı cephele- rindeki pencereler küçültülmüş ve iki penceredeki sivri kilit taşları, 19. yüz- yıl mimari usullerine uygun olarak, dışarıya taşkın yuvarlak kemerli hale dönüştürülmüştür. Ayrıca bu onarım sırasında camiye son cemaat yeri eklenmiştir.²¹

4. 19 ARALIK 1881 DEPREMİ

Çankırı merkezde, sabah saatlerinde hafif şiddetli derecede meydana gelen bu deprem hasara yol açmamıştır. Ana depremin hemen ardından bir

¹⁹ Tercümân-ı Hakikat, (22 Zilka'de 1298/16 Ekim 1881), 2-(24 Zilka'de 1298/18 Ekim 1881), 2.

²⁰ OA, ŞD, DH, No. 1645, Gömlek No. 22.

²¹ Bayhan, "Çankırı Ulu Camii", 81-83.

defa artçı sarsıntı yaşanmıştır.²² Bu depremin 28 Eylül 1881 depreminin artçı şoklarından biri olması muhtemeldir.

5. 15 OCAK 1884 DEPREMİ

The Eastern Express gazetesi 23 Ocak 1884 tarihli nüshasında, kaynağını Kastamonu valisi Abdurrahman Paşa'ya dayandırdığı haberinde, Çankırı ve Kalecik'te 15 Ocak'ta şiddetli bir depremin meydana geldiğini ve bazı binaların yıkıldığını belirtmiştir. Can kaybına yol açmayan bu depremin artçı şokları da yaşanmıştır.²³

6. 29 AĞUSTOS 1886 DEPREMİ

Deprem, Çankırı'nın kuzeybatısında yer alan Çerkeş'te, akşam saat 21.02 sularında meydana gelmiştir. Çerkeş'in bağlı olduğu Çankırı Mutasarrıflığının yazısına göre deprem "şiddetlice" yaşanmış ise de herhangi bir hasara sebep olmamıştır.²⁴

7. 27 EKİM 1893 DEPREMİ

Deprem, geniş bir sahada hissedilmiştir. Merkez üssü Ankara olan ve buradaki halka büyük korku ve endişe yaşatan deprem, Çankırı, Kalecik, Yozgat, Kırşehir'de de şiddetli derecede hissedilmiştir.²⁵

8. 11 NİSAN 1895 DEPREMİ

Deprem, Çankırı kasabasının batısında yer alan Şabanözü kazasında, sabahleyin saat 06.59 sularında meydana gelmiştir. Hasara yol açmayan ana depremin hemen ardından bir defa artçı sarsıntı yaşanmıştır. Depremin yönü doğudan batıya doğrudur.²⁶

9. 26 TEMMUZ 1895 DEPREMİ

Deprem, Çankırı merkezde, Cuma akşamı, saat 21.15'te şiddetli derecede meydana gelmiştir. Ayrıca 27 Temmuz Cumartesi gecesi, saat 04.15'te iki defa hafif şiddetli artçı şok yaşanmıştır.²⁷

10. 15 EYLÜL 1895 DEPREMİ

Deprem, Çankırı merkezde, Pazar sabahı, saat 05.15'te, haberi veren The Levant Herald gazetesinin ifadesiyle "biraz şiddetlice" yaşanmıştır.²⁸

²² Tercümân-ı Hakikat, (13 Safer 1299/4 Ocak 1882), 2.

²³ The Eastern Express, (23 Ocak 1884), 43.

²⁴ OA, Yıldız Husûsî Evrâkı [Y. A. HUS], No. 194, Gömlek No. 30.

²⁵ The Levant Herald, (30 Ekim 1893), 540.

²⁶ OA, Y. A. HUS, No. 325, Gömlek No. 71.

²⁷ The Levant Herald, (29 Temmuz 1895), 354.

²⁸ The Levant Herald, (23 Eylül 1895), 451.

11. 12 ŞUBAT 1896 DEPREMİ

Sabah saat 08.04'te Ilgaz'da yaşanan deprem, Kastamonu ve Çankırı arasındaki bölgede de hissedilmiştir.²⁹ Aynı saatte Kastamonu merkezde de bir deprem meydana gelmiştir.³⁰

12. 20 HAZİRAN 1896 DEPREMİ

Deprem, Çankırı merkezde, Cumartesi gecesi, saat 03.00'te meydana gelmiştir.³¹

13. 3 MAYIS 1897 DEPREMİ

Deprem, Çerkeş kazasında, sabah saat 05.49'da şiddetli derecede gerçekleşmiştir. Çerkeş'in etrafındaki köylerde bazı hasarlar meydana gelmiştir.³²

14. 15 MAYIS 1897 DEPREMİ

Saat 12.56'da Çerkeş ile kuzeybatısındaki Kastamonu'da yaşanmış olan bu deprem, 30 saniye kadar sürmüştü de iki yerde de hasara yol açmamıştır. Kastamonu'da yönü doğudan batıya doğru olan ana depremden 5 ve 10 dakika sonra birer saniye süren iki artçı sarsıntı yaşanmıştır.³³

15. 24 MAYIS 1897 DEPREMİ

Deprem, Çankırı merkezde hafif şiddetli derecede hissedilmiştir.³⁴ Deprem, aynı gün Çankırı'nın kuzeydoğusunda bulunan Safranbolu ile kuzeyinde yer alan Kastamonu'da yaşanan şiddetli ve hasar meydana getiren bir depremin uzantısıdır.³⁵

16. 27 MAYIS 1897 DEPREMİ

Deprem, Çankırı'nın kuzeybatısında yer alan Kurşunlu kazasında saat 10.30'da yaşanmıştır. Deprem, Kurşunlu'nun yanı sıra geniş bir alanda hissedilmiştir. Kastamonu, Safranbolu, Bartın, Araç, Bolu, Çankırı, Erbaa depreminin hissedildiği yerler arasındadır.³⁶

²⁹ Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*, 784.

³⁰ İkdâm, (30 Şa'bân 1313/15 Şubat 1896), 2.

³¹ The Levant Herald, (29 Haziran 1896), 328.

³² Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*, 787.

³³ İkdâm, (23 Zilhicce 1314/25 Mayıs 1897), 1.

³⁴ OA, Yıldız Perâkende Evrâkı Dâhiliye [Y.PRK.DH], No. 9, Gömlek No. 63.

³⁵ Sabah saatlerinde yaşanan deprem (OA, Yıldız Mütenevviâ Evrâkı [Y.MTV], No. 158, Gömlek No. 60), Safranbolu'da iki bahçe duvarının yıkılmasına sebep olurken (OA, Y.MTV, No. 158, Gömlek No. 171), Kastamonu merkezde de bazı hasarlar meydana getirmiştir. Kentteki Topçuoğlu Camii'nin kubbesi çatlayarak tehlikeli hale gelmiştir OA, Y.MTV, No. 211, Gömlek No. 28; Deprem, Bartın (OA, Y.PRK.DH, No. 9, Gömlek No. 63), Araç ve Daday'da da hissedilmiştir. OA, Y.MTV, No. 158, Gömlek No. 60.

³⁶ Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*, 787.

17.29 HAZİRAN 1897 DEPREMİ

Deprem, Çerkeş'te akşam saat 22.39'da şiddetli derecede meydana gelmişse de hasara yol açmamıştır. Yönü doğudan batıya doğru olan depremin ertesi gün 2'si şiddetli, 4'ü hafif şiddetli olmak üzere 6 defa artçı şoku yaşanmıştır.³⁷

18. 1 EKİM 1898 DEPREMİ

Deprem, Çerkeş'te yaşanmıştır. Artçı şoku meydana gelmemiştir.³⁸

19. 21 MAYIS 1899 DEPREMİ

Deprem, Çerkeş'te gece saat 02.40 sularında şiddetli derecede hissedilmiştir. Aynı saatlerde Kastamonu'ya bağlı Cide ve Daday kasabalarında da birer sarsıntı meydana gelmiştir. Ertesi gün Çerkeş'in batısında yer alan Bayındır'da şiddetli derecede bir deprem yaşanmıştır. Üç defa hafif şiddetli derecede artçı şoku yaşanan deprem, bazı evlerin duvar ve bacalarının yıkılmasına yol açmıştır. Bununla birlikte yukarıdaki bilgilerin yer aldığı gazete haberinden bahsi geçen hasarın hangi kentte olduğu net anlaşılamamaktadır.³⁹

20. 13 EYLÜL 1899 DEPREMİ

Deprem, Çankırı kasabasının kuzeyinde bulunan Koçhisar (Ilgaz⁴⁰)'da saat 18.05'te, İkdâm gazetesinin ifadesiyle "gâyet dehşetli" derecede yaşanmış ve bahsi geçen nahiye ile buraya bağlı köylerde birtakım hasarlara yol açmıştır. Can kaybının yaşanmadığı ana depremin 5 defa artçı şoku meydana gelmiştir. Ana depremde Koçhisar nahiyesindeki bazı eski evlerin duvarları ile bacaları yıkılırken, bazıları da hasar görmüştür. Nahiye halkı depremin şiddeti nedeniyle yaşadıkları korku ve endişeden dolayı evlerini terk ederek bahçe ve tarlalara, burada görev yapan subaylar ile aileleri ise çadırlara sığınmıştır.⁴¹

Deprem, bölgedeki köylere Koçhisar nahiyesinden daha fazla zarar vermiştir. Dâhiliye Nezaretinden Çankırı livasının bağlı olduğu Kastamonu Valiliğine hitaben yazılan 1 Kasım 1899 tarihli yazıda "kura-yı (karye kelimesinin çoğulu: köyler) ma'lûmede hâneleri münhedim olanların" ifadesinin kullanıldığı görülmektedir ki, bu da depremin nahiyeye bağlı köylerde⁴² yıkıma se-

³⁷ OA, Y.MTV, No. 161, Gömlek No. 219.

³⁸ Ambraseys, *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East*, 790.

³⁹ İkdâm, (1 Muharrem 1317/12 Mayıs 1899), 1.

⁴⁰ Osmanlı döneminde Kangırı (Çankırı) livasına bağlı bir nahiye olan ve Koçhisar-ı Bâlâ olarak anılan Ilgaz, 23 Ekim 1920 tarihinde ilçe statüsü kazanmış ve aynı adı taşıyan dağa atfen Ilgaz ismini almıştır. Ahmet Ali Bayhan, "Ilgaz'dan Üç Köy Camisinin Düşündürdükleri", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Ekim 2017), 97.

⁴¹ OA, Dâhiliye Mektûbi Kalemi [DH. MKT], No. 2261, Gömlek No. 70; İkdâm, (14 Cemâziyelâhir 1317/20 Ekim 1899), 1.

⁴² Bu köylerden birisi Çomar ismini taşımaktadır. *İkdâm*, (24 Cemâziyelâhir 1317/30 Ekim 1899), 1.

bep olduğunu ve sayısı belirlenemeyen miktarda evin harap olduğunu göstermektedir. Deprem sonrasında hayırsever halk tarafından yapılan yardımlarla depremzedelerin barınma ve beslenme ihtiyaçları kısa vadede giderilmiştir. Bu durum Kastamonu Valiliği tarafından merkezi hükümete bildirilmesine rağmen Dâhiliye Nezareti, adı geçen valiliğe, depremzedelere acil yardım yapılmasını ve kış gelmeden evlerinin inşa edilerek sefaletten kurtarılmaları hususunda talimat vermiştir.⁴³

SONUÇ

1875-1900 arasındaki yirmi beş yıllık süreçte Çankırı ve ilçelerinde, artçı sarsıntılar hariç, 20 depremin yaşandığı tespit edilebilmiştir. Kaynaklara yansımayan ya da gözden kaçan depremlerin olabileceğinden bu rakam asgari sayıyı ifade etmektedir. Bu durum da dikkate alınarak, artçı şoklar hariç, her yıl ortalama bir depremin yaşandığı söylenebilir. Ana depremlerin yanı sıra bölgede meydana gelen depremlerden 9'unun çok sayıda artçı sarsıntısı yaşanmıştır. Yirmi beş yıl içerisinde çok sayıda depremin yaşanması, Türkiye'nin kuzeyinden geçen Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun üzerinde ve yakınlarında bulunan Çankırı bölgesindeki yerleşim birimlerini ciddi anlamda etkilediğini göstermektedir. Çankırı bölgesinde meydana gelen depremlerin yedisinin Kastamonu il sınırlarında da hissedildiği görülmüştür. Bu durumun Kuzey Anadolu Fay Zonu'nun genel itibarıyla sınır olan iki şehrin arasından ya da yakınlarından geçmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Çankırı bölgesinde 1875 yılı öncesinde 3 defa, 1900 yılından günümüze kadar 4 defa hasara yol açtığı bilinen depremler, 1875-1900 yılları arasında da etkili olmuştur. Öyle ki bu süreçte 6 deprem hasara, bunlardan ikisi de can kayıplarına sebep olmuştur. Diğer bir ifadeyle meydana gelen her dört depremden birisi hasar meydana getirerek bölgede maddi ve manevi kayıplara yol açmıştır. Bu süreçte bölgede yaşanan en büyük deprem, Çankırı ve civarındaki yerleşim birimlerinde 17 kişinin hayatını kaybettiği ve çok sayıda binanın yıkıldığı 28 Eylül 1881 depremidir. Can kaybının yaşandığı diğer deprem ise 1878 yılında yine Çankırı kasabasında yaşanmıştır. Bölgede yaşanan depremler, can kayıplarının yanı sıra evlerin ve kamu binalarının yıkımına, hasar görmesine ve hayvanların ölümüne yol açtığından önemli miktarda ekonomik kayba ve zarara da sebep olmuştur. Bu bağlamda yukarıda bahsi geçen iki afetin yanı sıra 1878'de Çankırı merkezde, Mayıs 1897'de Çerkeş'te ve Eylül 1899'da Koçhisar (İlgaz)'da meydana gelen depremler de verdikleri hasar bakımından önem arz etmektedirler.

Yıllara göre değerlendirildiğinde, tespit edilebilen depremlerin 1890-1900 yılları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Öyle ki yirmi beş yıllık süreçte tespit edilen 19 depremin 14'ü bahsi geçen aralıkta yaşanmıştır. Bu süreçte depremlerin en sık yaşandığı yıl ise 1897'dir. 5 depremin yaşandığı bu

⁴³ OA, DH.MKT, No. 2269, Gömlek No. 26.

yılı, üçer depremle 1881 ve 1895 yılları takip etmiştir. 1896 ve 1899 yıllarında ise ikişer deprem meydana gelmiştir. Coğrafi saha bakımından değerlendirildiğinde ise Çankırı merkezde 11, Çerkeş'te 6, Ilgaz'da 2, Şabanözü ve Kurşunlu'da ise birer depremin yaşandığı görülmektedir.

Osmanlı yönetimi, afet yönetimi bağlamında bölgede meydana gelen depremlerin yaralarını sarmak için birtakım gayretler içinde olmuş, afetzedelere hem maddi destekte bulunmuş hem de bazı imkânlar sağlamıştır. Bu bağlamda açıkta kalan depremzedelerin barınması için çadırların gönderilmesi, evleri yıkılan depremzedelere maddi yardım yapılması, hükümet konağı, cami vb. binaların yeniden inşası gibi faaliyetlere girişilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ambraseys, Nicholas. "Engineering Seismology", *Earthquake Engineering and Structural Dynamics*. 17 (December 1988), 1-105.
- Ambraseys, Nicholas. *Earthquakes in the Mediterranean and Middle East A Multidisciplinary Study of Seismicity up to 1900*. Newyork: Cambridge University Press, First Edition, 2009.
- Ankara, (13 Nisan 1304/25 Nisan 1888), 2.
- Bağcı, Günruh. "Kuzey Anadolu Fay Zonunun Doğu Kesminin Deprem Riskinin Stepp Analizi Yöntemi ile Belirlenmesi". *Jeofizik* 10 (1995), 249-252.
- Basîret*, (3 S 1295/6 Şubat 1878), 2.
- Bayhan, Ahmet Ali. "Ilgaz'dan Üç Köy Camisinin Düşündürdükleri". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (Ekim 2017), 94-116.
- Bayhan, Ahmet Ali. "Osmanlı Mimarisinde, Başkent Dışında Mimar Sinan Ekolünün Güçlü Bir Temsilcisi: Çankırı Ulu Camii". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/25 (2013), 79-96.
- Cerîde-i Havâdis, (16 R 1260/5 Mayıs 1844), 1.
- Demir, Gökhan. *Kuzey Anadolu Fayı Üzerinde Niksar-Suşehri Arasındaki Alanın CBS Tabanlı Heyelan Duyarlılık Analizi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Demirtaş, Ramazan vd. "06 Haziran 2000 Orta (Çankırı) Depremi". *Haber Bülten* 1/2 (2000), 1-15.
- İkdâm*, (30 Ş 1313/15 Şubat 1896), 2; (23 Z 1314/25 Mayıs 1897), 1; (1 M 1317/12 Mayıs 1899), 1; (14 C 1317/20 Ekim 1899), 1; (24 C 1317/30 Ekim 1899), 1.
- Ketin, İhsan. "Türkiye'nin Genel Tektonik Durumu ile Başlıca Deprem Bölgeleri Arasındaki İlişkiler". *MTA Dergisi* 71 (1969), 129-134.
- Köle, M. Murat. "Çankırı İli için Deprem Olasılık Tahmini". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Aralık 2016), 455-470.
- Köle, M. Murat. "Devrez Çayı Vadisinin Tektonik Özelliklerinin Morfometrik İndisler ile Araştırılması". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi* 33 (Temmuz 2017), 21-36.
- Osmanlı Arşivi (OA), *Dâhiliye Mektûbi Kalemi* (DH.MKT), No. 2261, Gömlek No. 70; No. 2269, Gömlek No. 26.
- Osmanlı Arşivi (OA), *Şûrâ-yı Devlet Dâhiliye* (ŞD.DH), No. 1645, Gömlek No. 22.
- Osmanlı Arşivi (OA), *Yıldız Husûsî Evrâkı* (Y.A.HUS), No. 194, Gömlek No. 30; No. 325, Gömlek No. 71.
- Osmanlı Arşivi (OA), *Yıldız Mütenevviâ Evrâkı* (Y.MTV), No. 158, Gömlek No. 60; No. 158, Gömlek No. 171; No. 161, Gömlek No. 219; No. 211, Gömlek No. 28.
- Osmanlı Arşivi (OA), *Yıldız Perâkende Evrâkı Dâhiliye* (Y.PRK.DH), No. 9, Gömlek No. 63.
- Özçelik, Fatih. "1944 Bolu-Gerede Depremi ve Sonuçları". *Akademik İncelemeler Dergisi* 12/2 (Ekim 2017), 91-113.
- Sabah*, "Yaşam", 20 Ocak 2020 <https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/01/28/turkiye->

deprem-tehlike-ve-fay-hatti-haritasi-2020-turkiyede-deprem-riski-en-az-ve-en-fazla-olan-iller-bolgeler-neresi (Erişim 1.09.2020).

Tercümân-ı Hakikat, (3 ZA 1298/27 Eylül 1881), 3; (22 ZA 1298/16 Ekim 1881), 2; (24 ZA 1298/18 Ekim 1881), 2; (13 S 1299/4 Ocak 1882), 2.

The Eastern Express, (23 Ocak 1884), 43.

The Levant Herald, (30 Ekim 1893), 540; (29 Temmuz 1895), 354; (23 Eylül 1895), 451; (29 Haziran 1896), 328.